

КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ АДВОКАТА ЗІ СВОЇМ КЛІЄНТОМ ЯК ГАРАНТІЯ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Заборовський В.В.,

*професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
orcid.org/0000-0002-5845-7535*

Заборовський В.В. Конфіденційне спілкування адвоката зі своїм клієнтом як гарантія здійснення адвокатської діяльності.

Дана стаття присвячена розкриттю теоретико-прикладних питань, які пов'язані із реалізацією однієї із основних гарантій професійної діяльності адвоката, а саме забезпечення конфіденційності його спілкування зі своїм клієнтом.

В рамках даного дослідження було розкрито різні підходи науковців, а також позиції законодавця щодо практичного забезпечення права підозрюваного (обвинуваченого) на конфіденційне спілкування зі своїм захисником насамперед у випадках затримання такої особи. Аналізуються також міжнародні стандарти та практика Європейського суду з прав людини в аспекті реалізації заборони втручання у приватне спілкування адвоката із його клієнтом. Аргументується позиція, згідно з якою існування безсумнівної довіри до професійної діяльності адвоката, як квінтесенція здійснення адвокатської діяльності, можливе лише за умови неухильного дотримання принципу конфіденційності, що забезпечується в тому числі, й заборонаю втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом.

Для досягнення поставленої мети, автором були застосовані характерні для правової науки методи. Дослідження проводилося із застосуванням діалектичного методу пізнання правової дійсності, що надав можливість проаналізувати сутність гарантії щодо заборони втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом, тоді як використання системно-структурного методу надало можливість визначити загальну структуру роботи, що сприяло належному розкриттю завдань дослідження.

На підставі проведеного дослідження, автор доходить висновку, що українське законодавство приділяє значну увагу гарантії забезпечення конфіденційності спілкування адвоката зі своїм клієнтом, яке в цілому відповідає міжнародним засадам у цій сфері та спрямоване на створення належних умов забезпечення дотримання принципу конфіденційності та адвокатської таємниці як необхідних умов здійснення адвокатської діяльності.

Ключові слова: правнича допомога; правовий статус адвоката; гарантії адвокатської діяльності; конфіденційне спілкування; право на побачення з адвокатом.

Zaborovskyy V.V. Confidential communication of a lawyer with his client as a guarantee of advocacy.

This article is devoted to the disclosure of theoretical and applied issues related to the implementation of one of the main guarantees of a lawyer's professional activity, namely ensuring the confidentiality of his communication with his client.

The study revealed various approaches of scholars, as well as the position of the legislator on the practical provision of the right of a suspect (accused) to confidential communication with his lawyer, especially in cases of detention of such a person. The international standards and practice of the European Court of Human Rights in the aspect of implementation of the prohibition of interference in private communication of a lawyer with his client are also analyzed. The position is argued that the existence of undoubted trust in the professional activity of a lawyer, as the quintessence of advocacy, is possible only if the principle of confidentiality is ensured, including the prohibition of interference in private communication between the lawyer and the client.

To achieve this goal, the authors used methods typical of legal science. The study was conducted using a dialectical method of cognition of legal reality, which provided an opportunity to analyze the essence of the

guarantee of interference in private communication between lawyer and client, while the use of system-structural method provided an opportunity to determine the overall structure of the study.

Based on the study, the author concludes that Ukrainian law pays considerable attention to ensuring the confidentiality of communication between a lawyer and his client, which generally complies with international principles in this area and aims to create appropriate conditions for confidentiality and legal secrecy as necessary conditions. advocacy.

Key words: legal aid; legal status of a lawyer; guarantees of advocacy; confidential communication; the right to see a lawyer.

Постановка проблеми. Належна реалізація покладеного на адвокатуру обов'язку щодо надання професійної правничої допомоги безпосередньо пов'язана із закріпленням на законодавчому рівні відповідного правового статусу адвоката. Визначальне місце серед інших структурних елементів правового статусу адвоката (поряд з правами, обов'язками та відповідальністю) займають і гарантії адвокатської діяльності. Предметом наших досліджень вже були питання, які пов'язані як із визначенням правової природи гарантій здійснення адвокатської діяльності [1; 2], так й ті, що стосуються проблеми реалізації окремих їх видів [3; 4; 5; 6].

Однією із адвокатських гарантій є заборона втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом. Дана гарантія є необхідною умовою здійснення адвокатом своєї професійної діяльності, враховуючи, з одного боку те, що його особисте спілкування із клієнтом є основою для визначення ним своєї правової позиції по справі, яка буде максимально відповідати інтересам клієнта, а з іншого – забезпечення конфіденційності такого спілкування, а в подальшому й необхідності дотримання режиму адвокатської таємниці, що є фундаментом існування довірчих відносин між клієнтом та адвокатом. Так, особисте спілкування адвоката зі своїм клієнтом надає йому можливість належним чином зорієнтуватись у змісті всієї тієї інформації по справі, яка зазвичай має значний обсяг.

Аналіз наукових публікацій. Проблема визначення сутності конфіденційного спілкування адвоката як однієї із фундаментальних гарантій здійснення адвокатської діяльності була предметом досліджень ряду науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти даної проблеми, доцільно виокремити праці С.К. Бураєвої, О. Винокурова, П.П. Гусяникова, О.В. Маслюк, В.Ю. Панченко, М.М. Погорецького, А.В. Рагуліна, Р. Сазно, К.М. Северин, С.В. Юрчук та інших. Разом із тим і сьогодні залишається достатня кількість дискусійних питань у даній сфері.

Метою даної статті є дослідження правової природи однієї із основних гарантій адвокатської діяльності, а саме забезпечення конфіденційності спілкування адвоката зі своїм клієнтом. Основними завданнями автор ставить перед собою: дослідити законодавче закріплення та розкрити підходи науковців, що пов'язані із практичною реалізацією гарантії щодо заборони втручатися у приватне спілкування адвоката із його клієнтом; проаналізувати міжнародні стандарти та позиції Європейського суду з прав людини в аспекті забезпечення права підозрюваного (обвинуваченого) на конфіденційне спілкування зі своїм захисником насамперед у випадках затримання такої особи.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Правил адвокатської етики [7] адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнта (ч. 2 ст. 8), а також використовувати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби для надання ефективної професійної правничої допомоги клієнту (ч. 2 ст. 27).

Належне виконання покладених на адвоката таких професійних обов'язків багато в чому залежить від тієї інформації, яка була отримана ним в результаті спілкування з клієнтом. Слушною в даному випадку є позиція С.В. Юрчук, що для захисту інтересів необхідно з'ясувати, який саме інтерес переслідує підзахисний, а це практично неможливо без особистих зустрічей, так як людина часто не може самостійно сформулювати його, тоді як при особистій бесіді адвокат має можливість задавати питання, що дозволять йому з'ясувати, в чому інтерес підзахисного та почути від нього рекомендації або заперечення [8, с. 1697].

В той же час важливим є не тільки саме спілкування між адвокатом та клієнтом як таке, а за умови забезпечення його конфіденційності. Без сумніву, необхідним є забезпечення конфіденційності будь-яких комунікацій між ними [9, с. 104], але найбільш складним є створення необхідних умов задля існування конфіденційності приватного спілкування адвоката і клієнта, у випадку застосування до останнього заходів, які пов'язані з його ізоляцією від суспільства (затримання особи, тримання під вартою). О. Винокуров вміло зазначає, що якщо стосовно підзахисного застосовано кримінально-процесуальне затримання або обрано запобіжний захід, пов'язаний з триманням під вартою, то в умовах обмеженої свободи спілкування адвоката з ним ускладнюється багатьма чинниками [10, с. 187]. За твердженням науковців конфіденційне спілкування

між адвокатом і клієнтом (побачення на одинці) є одним із основних інструментів процесуальної діяльності адвоката [11, с. 130] та сприяє підвищенню рівня довіри в їх стосунках [12, с. 105].

Нав'язність довіри є основоположним моментом взаємовідносин між адвокатом і його клієнтом, оскільки останній «змушений інформувати фактично чужу людину (адвоката) про обставини свого приватного життя, які не завжди носять позитивний характер» [13, с. 121], а тому він повинен бути впевнений в тому, що вказані відомості «залишаться конфіденційними, не зможуть бути використані проти нього» [14, с. 124].

Збереження конфіденційності інформації в тому числі й тієї, яка була отримана в результаті особистого спілкування між адвокатом і його клієнтом, полягає не тільки в забезпеченні належних умов такого спілкування (поза можливості сприйняття її іншими, третіми особами), але й у дотриманні режиму адвокатської таємниці, зокрема, і самим адвокатом.

Так, у ч. 1 ст. 10 Правил адвокатської етики збереження конфіденційності будь-якої інформації, що визначена як предмет адвокатської таємниці, розглядається і як право адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, і як обов'язок щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується. Така норма відповідає, зокрема, положенням п. 2.3.1 Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [15], згідно з яким конфіденційність є першорядним і фундаментальним правом та обов'язком адвоката, а довіра до адвоката може виникнути лише за умови обов'язкового додержання ним принципу конфіденційності (адвокат одержує від клієнта відомості, які той не буде повідомляти іншій особі). Крім того, довіряючи адвокату певну інформацію, клієнт повинен бути впевнений у тому, що «адвокат понесе відповідальність в разі будь-якого зловживання отриманими відомостями» [16, с. 264]. В українському законодавстві така відповідальність передбачена, зокрема, п. 2 ч. 2 ст. 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [17].

Отже, гарантія адвокатської діяльності щодо заборони втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом проявляється насамперед через їх право на конфіденційне спілкування (побачення), яке отримало належне своє регламентування, в тому числі і на міжнародному рівні. Так, п. 22 Основних принципів, які стосуються ролі юристів [18] передбачає, що уряди країн повинні визнавати і дотримуватися конфіденційності комунікацій і консультацій між адвокатом і клієнтом в рамках відносин, пов'язаних з виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків. Про необхідність надання адвокатам (для ефективного виконання ними своїх професійних обов'язків) такого обладнання і можливостей, які б забезпечили конфіденційність відносин між ними і їх клієнтами, включаючи захист звичайної та електронної системи всього адвокатського діловодства і документів адвоката від вилучення і перевірок, а також забезпечення захисту від втручання у використовувані електронні засоби зв'язку та інформаційні системи йдеться у п. 8 Стандартів незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів [19].

Ще більш детально регламентується це право в рамках кримінального провадження насамперед у випадках затримання особи, застосування ізоляційних запобіжних засобів чи обмеження її волі. Так, ч. 5 Принципу I Рекомендації № 21 Комітету міністрів Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката [20] закріплює положення, згідно з яким адвокати повинні мати доступ до своїх клієнтів, включаючи особливо осіб, позбавлених волі, щоб мати можливість проводити консультації при закритих дверях і представляти своїх клієнтів відповідно до встановлених професійних стандартів. Слушним є і положення Резолюції 43/173 Генеральної Асамблеї ООН «Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в якій би то не було формі» [21], за яким затриманій чи ув'язненій особі надаються необхідний час і умови для проведення консультацій зі своїм адвокатом та на зв'язок з ним без зволікання або цензури в умовах повної конфіденційності (принцип 18 і 23). Подібна позиція відтворена і в Директиві ЄС 2013/48 «Про право на доступ до адвоката в кримінальному провадженні та у провадженні за європейським ордером на арешт, а також про право на повідомлення третьої сторони при позбавленні волі і на спілкування з третіми особами та консульськими органами при позбавленні волі» [22], яка передбачає, що держави-члени поважають конфіденційність спілкування (включає зустрічі, листування, телефонні розмови та інші форми спілкування, дозволені національним законодавством) між підозрюваними чи обвинуваченими особами та їх адвокатом під час здійснення права доступу до адвоката, яке може відбуватися на будь-якому етапі, в тому числі перед будь-якою реалізацією права на зустріч з адвокатом (ст. 4, 23). Заслужує на увагу й п. 8 Основних положень про роль адвокатів [23], який вказує на те, що затриманій, заарештованій або поміщеній в тюрму особі мають бути забезпечені необхідні умови, час і засоби для зустрічі або комунікацій й консультацій з адвокатом без зволікань, перешкод і цензури, з повною їх конфіденційністю. Такі консультації можуть бути в полі зору, проте, за межами чутності уповноважених посадових осіб. Слід відмітити, що така гарантія була закріплена ще в положеннях Мінімальних стандартів правил поведінки з ув'язненими 1955 року [24], в п. 93 яких вказується на те, що побачення ув'язненого з його юридичним радником повинні відбуватися на очах, але за

межами слуху міліцейських органів або органів виконання покарань.

Право на конфіденційне спілкування (побачення) адвоката з клієнтом неодноразово було предметом розгляду і Європейським судом з прав людини. Комплексно досліджуючи сутність даного права, Європейський суд, з одного боку вказує на можливість його обмеження, оцінюючи при цьому пропорційність втручання в таке спілкування (п. 144 рішення по справі «Єфіменко проти Росії» [25]), а з іншого – порушення такого права може мати негативні наслідки для належного здійснення правосуддя (п. 77 рішення по справі «Німітц проти Німеччини» [26]), або ж взагалі свідчити про відсутність належного судового розгляду (п. 79-81 рішення по справі «Алтай проти Туреччини» [27]). Слід врахувати й те, що Європейський суд право обвинуваченого спілкуватися зі своїм законним представником без можливості третьої особи чути це розглядає як частину основних вимог справедливого судового розгляду в демократичному суспільстві (п. 133 рішення по справі «Оджалан проти Туреччини» [28], п. 85 рішення по справі «М. проти Нідерландів» [29]).

Щодо українського законодавства, то право на конфіденційне спілкування (побачення) адвоката і його клієнта розкривається, зокрема, положенням Закону України «Про попереднє ув'язнення» [30], за яким особі, взятій під варту, гарантується право на правову допомогу, конфіденційні юридичні консультації із захисником (захисниками) у кримінальному провадженні (ч. 6 ст. 12 Закону). Більш детально право на таке конфіденційне спілкування розкривається нормами ст. 258 КПК України, насамперед ч. 5 якої вказує, що втручання у приватне спілкування захисника з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене. Дана стаття розкриває також зміст поняття «спілкування» (передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу), а також різновиди втручання в приватне спілкування (ч. 3 та 4 ст. 258 Кодексу). В даному випадку заслуговує на увагу позиція тих науковців [31, с. 58], які вказують на невідповідне встановлення такої заборони лише щодо приватного спілкування захисника з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим. Ми розділяємо таку позицію науковців, оскільки в кримінальному судочинстві адвокат може здійснювати свою професійну діяльність не тільки обіймаючи правове становище захисника, але перебуваючи в статусі адвоката-представника чи власне у статусі адвоката [32]. Подібна норма про право вже засудженого на конфіденційні консультації (побачення) із захисником передбачена положеннями ст. 110 КВК України.

Право підозрюваного та обвинуваченого мати захисника і зустріч із ним незалежно від часу в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні передбачене п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК (щодо засуджених осіб та тих, які взяті під варту – в робочі, вихідні, святкові, не робочі дні з 8 до 20 години). Відповідно до ч. 5 ст. 46 цього Кодексу аудіофіксація даної зустрічі забороняється, а відеофіксація має здійснюватися відкрито та у спосіб, що унеможливило фіксацію змісту і документів, і розмови учасників зустрічі. Дані норми на суттєво вищому рівні регламентують порядок здійснення таких конфіденційних зустрічей між підозрюваним (обвинуваченим) та захисником, які діяли до прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення затриманому, підозрюваному, обвинуваченому, засудженому права на отримання правової допомоги» [33], що чітко не передбачало можливість проведення таких зустрічей у вихідні та святкові дні, а також детально не регулювали порядок проведення їх відеофіксації.

Український законодавець в даному випадку застосовує два терміни, а саме «побачення» та «зустріч». Ми поділяємо позицію А.В. Рагуліна, згідно з якою доцільним є застосування терміну «зустріч», що більшою мірою відповідає змісту і призначенню відвідувань адвокатом свого клієнта, який перебуває під вартою [34, с. 32], також враховуючи виконанням адвокатом при цьому саме свого професійного обов'язку щодо надання правничої допомоги. Слід врахувати й те, що конфіденційність побачення адвоката і його клієнта забезпечується, в тому числі й тим, що воно може відбуватися за їх згодою в приміщенні без суцільного розмежованого захисного скла.

Позитивність вищевказаних положень КПК України полягає в тому, що право на такі побачення захисник має без дозволу слідчого, прокурора (ч. 5 ст. 46 Кодексу). Необхідність отримання такого спеціального документу (дозволу), за слушним твердженням О. Винокурова, створювало суттєві проблеми у реалізації права на конфіденційне побачення, оскільки адвокат при його реалізації, з одного боку, був залежний від слідчого та суду, а з іншого – змушений був отримувати документ, порядок винесення і форму якого чинна на той час редакція КПК не передбачала взагалі [10, с. 188]. З прийняттям чинної редакції КПК України був кардинально змінений порядок вступу адвоката в кримінальний процес, згідно з яким процедура допуску адвоката відповідними суб'єктами (шляхом винесення постанови чи ухвали) була замінена на процедуру залучення адвоката підозрюваним, обвинуваченим чи іншими особами та формальним наданням документів, що підтверджують повноваження адвоката слідчому, прокурору, слідчому судді, суду (ч. 4 ст. 46 та ч. 1 ст. 48

КПК України). Указані суб'єкти повинні врахувати й положення ч. 2 ст. 50 Кодексу, згідно з якою не допускається встановлення будь-яких додаткових вимог або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні, а вчинення таких дій являє собою форму прояву порушення права на захист (недопущення захисника) [35], за що передбачена кримінальна відповідальність за ст. 374 КК України [36].

Отже, адвокату надається побачення зі своїм клієнтом, який перебуває в СІЗО або в установі виконання покарань, після пред'явлення ним документів, що підтверджують повноваження як захисника (ордеру або договору про надання правової допомоги), а також документів, що посвідчують його особу. На жаль, не визначеним на рівні закону залишається правовий режим посвідчення адвоката в Україні, а в п. 2.3 Рішення Ради адвокатів України від 23 квітня 2016 року № 119 [37], вказується, що воно підтверджує особу адвоката та його повноваження. Недоліками такого формулювання є те, що відбувається змішування понять «повноваження адвоката» (посвідчуються такими документами як договір про надання правової допомоги, ордер тощо) та «статус адвоката» [38, с. 270]. Вважаємо за необхідне на законодавчому рівні закріпити положення, згідно з яким посвідчення адвоката повинне розглядатися як документ, що посвідчує його особу та підтверджує його професійний статус.

Висновки. Існування безсумнівної довіри до професійної діяльності адвоката, як квінтесенція здійснення адвокатської діяльності, можливе лише за умови неухильного дотримання принципу конфіденційності, що забезпечується в тому числі, й заборонаю втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом. Це зумовлено насамперед тим, що з одного боку, особисте спілкування адвоката із клієнтом є основою для визначення ним своєї правової позиції по справі (надає йому можливість належним чином зорієнтуватись у змісті всієї тієї інформації по справі, яка зазвичай має значний обсяг), а з іншого – забезпечення конфіденційності такого спілкування, а в подальшому й необхідність дотримання режиму адвокатської таємниці є фундаментом існування довірчих відносин між клієнтом та адвокатом.

Українське законодавство приділяє значну увагу гарантії забезпечення конфіденційності спілкування адвоката зі своїм клієнтом, яке в цілому відповідає міжнародним засадам у цій сфері та спрямоване на створення належних умов забезпечення дотримання принципу конфіденційності та адвокатської таємниці як необхідних умов здійснення адвокатської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Заборовський В.В., Манзюк В.В. До дефініції поняття «гарантії адвокатської діяльності». *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 15-16 лютого 2019 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2019. С. 144-147.
2. Заборовський В.В. Деякі проблемні аспекти забезпечення матеріально-правових та процесуально-правових засобів реалізації гарантій професійної діяльності адвоката. *Urgent problems of law on the modern stage of statehood development: International research and practice conference* (Lublin (Republic of Poland), October 20-21, 2017). Lublin: Izdawniczyca «Baltija Publishing, 2017. P. 101-104.
3. Заборовский В.В. Профессиональные гарантии адвокатской деятельности по осуществлению обыска в отношении украинского адвоката в контексте их соответствия традициям европейских стран и практике Европейского суда по правам человека. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie*. 2017. № 42 (115). S. 355-369
4. Заборовський В.В. Правова природа гарантій, що пов'язані з кримінальним переслідуванням адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 47. Т. 3. С. 141-144.
5. Заборовський В.В. Деякі проблемні питання забезпечення реалізації свідоцького імунітету адвоката як гарантії його професійної діяльності. *Актуальні проблеми адвокатури*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 грудня 2017 р.) / редкол.: Л.М. Москвич та ін. Т.1. Х.: Вид-во «Юрайт», 2018. С. 27-30.
6. Заборовський В.В. Гарантії як засіб забезпечення інформаційної безпеки адвокатської діяльності. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення*: тези доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Луцьк, 24 квітня 2020 року). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 32-36.
7. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 9 червня 2017 року. URL: <http://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/07/PravilaAdvokatskojiEtiki2017.pdf>
8. Юрчук С.В. Проблемы реализации прав адвокатов при работе с подзащитными, находящимися в учреждениях Федеральной службы исполнения наказаний. *Концепт*. 2016. Т. 11. С. 1696-1700.
9. Гусятников П.П., Гусятникова П.П. Право адвоката на беспрепятственные встречи и коммуникации со своим доверителем. *Ученые труды Российской академии адвокатуры и нотариата*. 2016. № 2 С. 104-107.

10. Винокуров О. Проблеми реалізації права захисника на конфіденційне побачення з підозрюваним. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 3. С. 187–190.
11. Маслюк О.В. Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Львів, 2018. 217 с.
12. Святоцький О. Д., Михеєнко М. М. Адвокатура України: навч. посіб. К.: Ін Юре, 1997. 224 с.
13. Северин К.М. Проблеми нормативного регулювання та реалізації принципу конфіденційності адвокатської діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 9-2(2). С. 120-122.
14. Панченко В.Ю., Михалева А.Е. Правовые средства обеспечения доверия клиента при оказании юридической помощи: возможности и пределы использования. *Вестник Красноярского государственного аграрного университета*. 2014. № 11. С. 243-245.
15. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_343
16. Буреава С.К. Об адвокатской тайне. *Вестник Бурятского государственного университета*. 2014. № 2. С. 263-265.
17. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 17.
18. Basic Principles on the Role of Lawyers, adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990. URL: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>
19. Standards for the independence of the legal profession, adopted by the IBA on 7 September 1990 in New York. URL: http://www.ibanet.org/Publications/publications_IBA_guides_and_free_materials.aspx
20. Recommendation № R(2000)21 of the Committee of Ministers to member States on the freedom of exercise of the profession of lawyer, adopted by the Committee of Ministers on 25 October 2000 at the 727th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=533749&SecMode=1&DocId=370286&Usage=2>
21. Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року «Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206#Text
22. Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 «On the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0048>
23. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам від 1 серпня 1990 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_835
24. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955. URL: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/treatmentprisoners.pdf>
25. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Yefimenko v. Russia» on February 12, 2013 (Application № 152/04). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116369>
26. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Niemiets v. Germany» on December 16, 1992 (Application № 13710/88). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57887>
27. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Altay v. Turkey» on April 9, 2019 (Application № 11236/09). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192210>
28. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Öcalan v. Turkey» (Application № 46221/99). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69022>
29. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «M. v. Netherlands» on July 25, 2017 (Application № 2156/10). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175667>
30. Про попереднє ув'язнення Верховна Рада України : Закон від 30 червня 1993 року № 3352-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360/
31. Погорецький М.М. Гарантії забезпечення додержання адвокатської таємниці у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3 (72). С. 282-287.
32. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. К., 2017. 577 с.

33. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення затриманому, підозрюваному, обвинуваченому, засудженому права на отримання правової допомоги: Закон України від 14 липня 2021 року № 1637-IX. *Голос України* від 07.08.2021 № 149.

34. Рагулин А.В. Право адвоката-защитника на беспрепятственные встречи с доверителем: вопросы теории и практики. *Евразийская адвокатура*. 2015. № 1 (14). С. 31-40.

35. Сахно Р. Окремі питання недопущення захисника у кримінальному провадженні як форми прояву порушення права на захист. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_2_31

36. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2013 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-13. Ст. 88.

37. Положення про зразки бланків та технічних описів посвідчення адвоката України, службового посвідчення адвоката України - члена органу адвокатського самоврядування України, члена Комітету, посвідчення адвоката іноземної держави, помічника адвоката України, затверджене рішення РАУ від 23 квітня 2016 року № 119. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2016-04-23-polozhennya-119_5735a3e473333.pdf

38. Заборовський В.В., Бисага Ю.М., Булеца С.Б. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 650 с.